

5

Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi Vertaisuuden rakentuminen kanssatutkimuksessa

Outi Hietala, Meri Kulmala, Reetta Mietola,
Tiina Sotkasiira ja Mari Turja

Kuten läpi tämän teoksen olemme korostaneet, kanssatutkimusta ohjaa periaate, jossa koko tutkimusprosessi toteutetaan yhdessä ja tasavertaisina niiden ihmisten ja organisaatioiden kanssa, joita tutkimus koskee, sen sijaan, että tutkimusta tehtäisiin heille, heistä tai heitä varten (Lehtonen ym. 2012). Moninäkökulmaisuuuden toteuttamiseksi ihmiset ja organisaatiot osallistuvat tutkimuksen toteutukseen toimijoina, joilla on tieto ja kokemus ja näin ollen tunnustettu asiantuntijuus omasta maailmastaan. Tämän asiantuntijuuden tunnistaminen ja tunnustaminen on erittäin tärkeää, sillä kuten kirjan johdantoluvussa keskustelimme, kanssatutkijat edustavat usein erilaisia haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä, jotka ovat yleensä asiantuntijatyön kohteena.

Kanssatutkimuksen ihanteena on vertaisuus. Tällä viitataan paitsi ammatti- ja kanssatutkijan väliseen, jota käsiteltiin vallan ja auktoriteetin näkökulmasta edellisessä luvussa, myös kanssatutkijan ja vertaisosallistujan suhteeseen. Tarkastelemme tässä luvussa oletusta kanssatutkijoiden keskinäisestä vertaisuudesta sekä kanssatutkijoiden ja ammattitutkijoiden tasavertaisuudesta tutkimusprosessin eri vaiheissa (ks. Kuvio 1 tämän teoksen sivulla 19). Kysymys niin kanssatutkijoiden keskinäisestä kuin kanssa- ja ammattitutkijoiden välisestä (tasa)vertaisuudesta kytkeytyy läheisesti kysymyksiin tutkimukseen osallistuvien toimijoiden asemista ja asemoinneista, heidän rooleistaan ja identiteetistään, sekä heidän intresseistään ja motivaatioistaan lähteä mukaan kanssatutkimukseen.

Kanssatutkimus toteutetaan usein vertaistutkimuksena eli kanssatutkija kuuluu tavalla tai toisella samaan viiteryhmään tutkimukseen osallistujien kanssa. Kanssatutkijat siis tekevät tutkimusta vertaisiinsa liittyen eli vaikkapa nuoret koskien nuoria, eläkeläiset eläkeläisiä tai kehitys-

vammaiset kehitysvammaisia. Ajatuksena on, että kun aineiston tuottamiseen osallistuu henkilö tai henkilöitä, jotka ”puhuvat osallistujien kieltä”, jakavat samoja kokemuksia ja voivat tuoda omat ajatuksensa tutkimukseen, rakentuu uudenlaisia näkökulmia tutkittavaan aiheeseen (Kulmala & Fomina 2019; Tolonen & Palmu 2007; Törrönen & Vauhkonen 2012, 9).

Ammattikseen tutkimusta tekevät voivat puhua osallistujien kanssa hyvin eri kieltä, joskus hyvinkin konkreettisestikin, kuten esimerkiksi silloin, kun tutkitaan henkilöitä, joilla on kielellisiä haasteita tai jos tutkija ja tutkimusosalliset eivät jaa samaa kielitaustaa. Myös erilaiset elämäkokemukset heijastuvat kielenkäyttöön. Kyse voi olla iästä, asemasta tai erilaisista tavoista ajatella ja hahmottaa maailmaa. Kuten eräs sosiologikollegamme asian ilmaisi:

Olen tutkinut akateemisen urani aikana lähinnä keskiluokkaisia äitejä. [Keskiluokkaisena äitinä] ymmärrän täysin, mistä he puhuvat ja miten he ajattelevat. Näissä nuorten haastatteluisissa tapahtuu usein jotain kummallista. Tarina saa käänteenteen, jota en ymmärrä.

Me tämän luvun kirjoittajat, jotka olemme ammattitutkijoita, olemme kanssatutkimushankkeissamme havahtuneet vertaisuuteen liittyvien kysymysten monimutkaisuuteen. Tässä luvussa jäsenämme vertaisuuden pohdintaa tutkimusprosessin mukaisesti, poimien prosessin eri vaiheista (erityisesti vaiheet 1–4 Kuviosta 1 sivulla 19) sellaisia kohtia, joissa mielestämme vertaisuuden kysymykset aktivoituvat erityisen paljon. Vertaisuuden ottaminen itsestään selvyytensä saattaa johtaa sellaiseen osallistujajoukon yksinkertaistavaan luokitteluun, jonka kriittiseen tutkimukseen sitoutunut ammattitutkija usein juuri haluaa välttää. Oletus vertaisuudesta saattaa johtaa olennaisten osallistujaryhmän sisäisten erojen ja valtasuhteiden ohittamiseen. Vertaisuuteen liittyvät kysymykset voivat nousta esiin myös ammatti- ja kanssatutkijoiden välisessä vuorovaikutuksessa, kuten kirjan edellisessä valtaa ja auktoriteettia käsittelevässä luvussa kattavasti pohdittiin.

Ajattelumme on jäsentänyt meidän kirjoittajien välinen monipolvinen keskustelu siitä, millaisille vertaisuutta, suhteita ja asemoitumisia koskeville ihanteille ja odotuksille kanssatutkimuksessa vakiintuneet käytännöt ovat rakentuneet. Samalla esiin on noussut monia kriittisiä kysymyksiä, hämmennyksiä ja uusia asetelmia, joissa ihanteet ovat saaneet uudenlaisia merkityksiä ja osin jopa kyseenalaistuneet. Tämä kertoo osaltaan kanssatutkimuksen uudenlaisesta suhteesta tutkimuksen osallistujiin sekä siitä, miten se eroaa perinteisestä, tutkijan ja kohteen väliseen etäisyyteen perustuvasta tiedon tuottamisesta.

Kirjoittajajoukkomme koostuu keskiluokkaisista, pääosin keski-ikäisistä ja akateemisesti koulutetuista yliopistoissa työskentelevistä naisista. Meillä on kokemuksia tutkimustyöstä lastensuojelun asiakkaana olleiden nuorten, turvapaikanhakijoiden, kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien kanssa (ks. tarkemmin kirjoittajaesitykset sivuilla 25–31).

Tutkimuksen perustan yhdessä luominen

Tässä alaluvussa keskitymme kanssatutkimusprosessin alkuvaiheisiin eli kirjan johdantoluvussa esitetyn Kuvio 1:n kolmeen ensimmäiseen vaiheeseen. Pohdimme muun muassa tutkimuskumppaneiden rekrytointiin sekä heidän oletettuun vertaisuuteensa liittyviä kysymyksiä. Keskustelussamme painottuvat tutkimukseen osallistuvien osapuolten moninaiset ja joskus eriyvätkin

kiinnostuksenkohteet, tavoitteet ja motivaatiot sekä näiden näkyväksi tuleminen ja kunnioittaminen tutkimusta käynnistettäessä. Esitämme myös kanssatutkijoiden kouluttamiseen liittyviä kokemuksiamme ja kriittisiä huomioita.

Kanssatutkijoiden rekrytointi, institutionaaliset kategoriat ja keskinäinen vertaisuus

Kanssatutkimus pyrkii kuroma umpeen kuilua tutkimuksen lähtökohtien ja kokemusmaailmojen välillä. Jotta kanssatutkimusprosessiin voidaan kutsua mukaan juuri heitä, joita tutkimus koskee, jää usein ammattitutkijan tehtäväksi määrittää, keitä nämä ihmiset, ryhmät, yhteisöt tai organisaatiot ovat.

Monien rakenteellisesti haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien kohdalla voi käydä niin, että kyseiset ihmiset määrittyvät erilaisten institutionaalisten kategorioiden kautta esimerkiksi jonkun tietyn palvelun käyttäjiksi, asiakkaiksi, toimenpiteiden, hoidon tai avun kohteiksi. Kanssatutkimushankkeessa, jossa kiinnostuksen kohteena ovat erilaisten ihmisten kokemusmaailmat, saattaa tutkimuksen tiedonintressikin rakentua vastaavien kategorioiden pohjalta. Tällöin kanssatutkijoiden nähdään edustavan tuota tarvitsevuuden, ongelman tai diagnoosin perusteella muodostuvaa ryhmää. Heidät kutsutaan mukaan tutkimukseen esimerkiksi lastensuojelusta itseenäistyneiden nuorten, mielenterveyskuntoutujien, kehitysvammaisten tai turvapaikanhakijoiden edustajina.

Määrittelyn seurauksena voidaan näiden ihmisten muut, vaikkapa mielenterveysongelmista tai lastensuojelun asiakkuudesta riippumattomat ominaisuudet, häivyttää näkymättömiin heti tutkimusprosessin alussa. Toisaalta kategorioiden taakse ja sisään kurkottava kanssatutkimus voi taas synnyttää uutta ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä, vaikkapa syrjäytymiseksi tai osallisuudeksi nimetyn ilmiön sosiaalisesta perustasta. Kohderyhmäajattelua ja kategorisointia ei siis kanssatutkimuksessa tarvitse ohittaa tai yrittää häivyttää näkyvistä. Sitä voidaan oppia yhdessä kanssatutkijoiden kanssa refleктоimaan ja kyseenalaistamaan. Haluammekin haastaa ammattitutkijaa kysymään jo aivan kanssatutkimuksen alussa, mitkä tekijät yhdistävät ja erottavat tutkimukseen kanssatutkijoiksi rekrytoitavia tai siihen muuten osallistumaan kutsuttavia ihmisiä ja organisaatioita. Yhtä tärkeää on pohtia, ketkä näitä määrittelyjä tekevät.

Kanssatutkijoiden rekrytoinnissa on myös tärkeää tunnistaa erilaiset oletukset mukaan kutsuttavan ryhmän samanlaisuudesta, jaetusta identiteetistä tai esimerkiksi diagnoosiin perustavasta vertaisuudesta. Toisiin, samoja kokemuksia tai vaikeuksia läpikäyneisiin, samastuminen vertaisena ja aito halu saada heidän ääntään kuuluviin voi olla monelle syy hakeutua kanssatutkijaksi. Kanssatutkijan yhteenkuuluvuuden tunne ei kuitenkaan välttämättä ole yhtäläinen ammattitutkijan tekemän kanssatutkijaryhmän määrittelyn kanssa. Kohderyhmäajattelu vaikuttaa eri tavoin tutkimukseen rekrytoitavien kanssatutkijoiden asemoitumiseen suhteessa sekä tutkimuksen muihin osallistujiin että ammattitutkijoihin.

Kanssatutkijat voivat hahmottaa suhdettaan tutkimuksen aiheeseen erilaisista, kohderyhmäajattelussa katveeseen jäävistä lähtökohdista. Ajatus kohderyhmästä myös erottaa kanssatutkijat sen ulkopuolelle asettuvista ammattitutkijoista ja näin ollen kyseenalaistaa ammatti- ja kanssatutkijan yhdenvertaisuuden. Kanssatutkijoiden itsearvostuksen perusta voi tulla tutkimuksessa

uhatuksi, mikäli he joutuvat erilaisten ulkopuolisten määrittelyjen eli vallankäytön kohteeksi. Tästäkin syystä, kuten olemme useassa kohtaa tässä teoksessa todenneet, kriittisen tutkimuksen kohde pitäisi yleensä määritellä kyseenalaistamalla itsestään selviä esioletuksia. Tutkimuskohde määrittelyn tulisi tapahtua refleksiivisen ja analyttisen prosessin tuloksena eikä olettaen, etteivät tutkijan oma tausta, asema, näkemykset tai tutkimushistoria vaikuta siihen (Bourdieu & Wacquant 1992, 253). Jo siinä vaiheessa, kun ihmisiä kutsutaan osallistumaan tutkimukseen, voidaan heidän kanssaan aloittaa vastavuoroinen keskustelu tutkimusintressistä sekä siitä, ketkä osallistuvat tutkimukseen ja millä perusteella. Näin ammattitutkija alkaa jo alussa hahmottaa erilaisia kohderyhmäajattelun katveeseen jääviä kokemusmaailmoja, liittymisiä ja erontekoja sekä kanssatutkijoiden erilaisia siteitä suhteessa tutkimuksen aihepiiriin kannalta merkittäviin ihmisiin, yhteisöihin tai paikkoihin.

Tutkijoiden kanssatutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä koskevat oletukset voidaan tutkimusprosessin alussa ja sen edetessä altistaa kanssatutkijoiden moniäänisille tulkinnoille. Keskusteluun voidaan nostaa sekä tutkimuskohdetta koskevat määrittelyt ja kamppailut määrittelyistä että kysymykset siitä, miten kanssatutkijat määrittelevät itseään ja haluavat rajata osallistumistaan tutkimukseen (vrt. Desmond 2014). Esimerkiksi yksi Klubitaloissa toteutettuun kanssatutkimukseen osallistunut kanssatutkija toivoi löytävänsä työpaikan yliopistosta. Hän ei kokenut määrittymistä mielenterveyskuntoutujaksi itsestäänselvyyttenä eikä voimaannuttavana. Vaikka hän työskenteli innokkaasti lähes vuoden tutkimusryhmässä ja kertoi ilahduneensa siitä, että ryhmään kuului yliopistossa opiskelleita kanssatutkijoita, hän ei missään vaiheessa halunnut omaa kuvaansa tai nimeään tutkimuksen tiedotteisiin eikä litterointivaiheesta tekemäänsä blogikirjoitukseen. Kanssatutkijan haluttomuus tulla näkyväksi mielenterveyskuntoutujana kertoo jännitteistä akateemisen maailman ja yhteiskunnan suhtautumisessa mielenterveysongelmiin. Yhteinen neuvottelu voi edistää kanssatutkijoiden valtaistumista, kumppanuutta ja sitoutumista kanssatutkimukseen. Samalla myös ammattitutkija alkaa hahmottaa tutkimusintressiään ja -kohdettaan ilmiölähtöisemmin sekä syventää ymmärrystään tutkimuksen kohteeksi määrittelystä maailmasta.

Jos tutkimuskohteen määrittelyssä onnistutaan väistämään perinteiseen kohderyhmäajatteluun sisältyvä perusoletus keskenään samankaltaisista, rajatuista ja vakiintuneista ryhmistä (Desmond 2014, 551), kanssatutkijatkin alkavat hahmottaa moniulotteisemmin aktiivisina toimijoina ja subjekteina. Silloin he voivat myös tutkimusprosessin aikana todennäköisemmin säilyttää yhteyden minuutensa hauraampiinkin muotoihin sekä tavoittaa ja ilmaista tutkimuksessa muuten helposti katveeseen jääviä kokemusmaailmoja. Hyvinkin erilaisten tekijyyksien ja kokemusmaailmojen esiin nouseminen taas edistää perinteisten valta-asetelmien sekä hierarkioiden purkautumista ammatti- ja kanssatutkijoiden välillä. Samalla se tekee tilaa kanssatutkijoiden keskinäisen vertaisuuden monimuotoisuudelle sekä ehkäisee kilpailua heidän välillään.

Jos kanssatutkijat sen sijaan tulevat mukaan yksipuolisesti tutkimukseen jonkin erityisen kohderyhmän edustajiksi määriteltynä, he saattavat pyrkiä eri tavoin haastamaan tätä toiseuden määrittämää asemaansa. Tämä voi saada heidät esimerkiksi pelastamaan ”kohtalontovereitaan”, kun taas jotkut taas saattavat pyristellä heille ulkoapäin annettua identiteettiä vastaan. Esimerkiksi Meri huomasi kanssatutkimuksen edetessä, että eräs lastensuojelusta itsenäistynyt kanssatutkijanuori oli koko ikänsä pyrkinyt välttämään tilanteita, joissa hänelle annettiin lastensuojelu-

leima. Hän oli esimerkiksi opiskeluaikana jättänyt ottamatta vastaan tiettyjä tukia, joita hänelle olisi lastensuojelunasiakkaana kuulunut. Jälkikäteen Meri on pohtinut kriittisesti, oliko hänen rekrytointinsa tämän lastensuojelusta itsenäistyneen nuoren vertaisuuden perusteella kanssatutkijaksi eettisesti oikein. Toisaalta toimijuuden näkökulmasta tuotetun aineiston analyysin perusteella totesimme, että kamppailusta stigmatisoivaa leimaa vastaan tuli voimavara, joka vahvisti nuoren aktiivista toimijuutta ja minäpystyvyyttä suhteessa hänen tulevaisuutensa tavoitteisiin ja valintoihin (Kulmala & Fomina 2021). Nuori koki myös saaneensa tutkimukseen monenlaisia hyödyllisiä työkaluja, muun muassa tulevaa ammattiaan varten.

Yksi Outin kanssa työskennelleistä kanssatutkijoista koki mahdolliseksi kommunikoida erään, ilmeisesti vakavan psyykkisen sairauden (ja lääkityksen) vammauttaman haastateltavan kanssa. Vaikka hänellä oli omakohtaista kokemusta psyykkisestä sairaudesta, osoittautui haastateltavan kyvyttömyys ilmaista itseään ymmärrettävästi hänelle liian suureksi haasteeksi. Siksi hän pyysi Outia toteuttamaan haastattelun. Voikin kysyä, missä määrin kanssatutkijoiden ja tutkimukseen osallistuvien vertaisuutta ja toistensa kokemusmaailmojen tavoittamista voidaan pitää itsestään selvänä.

Kanssatutkimuksessa tavoitellaan lähtökohtaisesti asetelmaa, jossa kenen tahansa, jolle tutkittava kokemusmaailma on henkilökohtaisesti tuttu, on mahdollista toimia kanssatutkijana. Tästä periaatteesta huolimatta kanssatutkijuus saattaa olla kokemusmaailmojen tavoittamisen kannalta myös ulossulkeva. Esimerkiksi kehitysvammaisten ihmisten toteuttamissa kanssatutkimusprojekteissa kanssatutkijat ovat usein olleet varsin kyvykkäitä. Vain harvoin tutkimusryhmiin on kuulunut esimerkiksi henkilöitä, joilla on ollut kommunikaatioon liittyviä merkittäviä esteitä. Vastaavasti aiempien akateemisten opintojen kautta haltuun otetut ajattelu- ja toimintatavat sekä tätä kautta saadut valmiudet voivat helpottaa kanssatutkijaksi hakeutumista ja valikoitumista. Ihanne ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden yhdenvertaisuudesta ja mahdollisimman laajasta osallistumisesta on siis tuottanut myös niin sanotun ihanteellisen, ammattitutkijan kaltaisen kanssatutkijan. Kanssatutkimus voi siis myös sulkea ulos joitakin ihmisryhmiä, vaikka sen julkilausuttu tavoite olisi ottaa mukaan erilaisia ihmisiä.

Kanssatutkimuskumppanien intressien ja motiivien moninaisuuden tunnistaminen

Tehtiinpä kanssatutkimusta organisaatioiden, yhteisöjen tai jonkin ilmiön ymmärtämisen kannalta kiinnostavien ihmisryhmien kanssa, on tärkeää, että kaikki osapuolet sitoutuvat tutkimuskumppanuuteen omista lähtökohdistaan ja tavoitteistaan käsin. Tutkimusaiheen yhdessä määrittäminen ei tarkoita sitä, että yritetään väkisin sovittaa yhteen erilaisia näkökulmia, vaan että tunnustetaan ja tunnustetaan motiivien erot. Tällaisesta hyvä esimerkki on muun muassa rinnakkaisten polkujen tunnistaminen, josta puhuttiin kirjan edellisessä, ammatti- ja kanssatutkijan valtaa ja auktoriteettia tarkastelevassa luvussa (myös Lohmeyer 2020; Mubeen & Tokola 2021). Tutkimusasetelma, joka tunnustaa osallistujien erilaiset motiivit ja tavoitteet, tunnustaa kanssatutkijan kyvyn suunnata tutkimusta omiin tarkoituksiinsa ja samalla edesauttaa näkemään heidät aktiivisina toimijoina. Ajatus motiivien ja tavoitteiden rinnakkaisuudesta ohjaa tutkijaa arvostamaan muiden syitä osallistua, mikä tasapainottaa valta-asetelmia.

Yllä kerroimme Merin kanssa kanssatukimusta tehneen nuoren pyrkimyksistä irrottautua hänelle annetusta lastensuojelun asiakkaan kategoriasta. Tutkimuksen edetessä kävi kuitenkin ilmi, että kyseinen nuori oli lähtenyt mukaan kanssatutkimukseen toimittajaopiskelijana, koska hän katsoi vertaishaastattelujen tekemisen olevan oppimisprosessi tulevaa työtä silmällä pitäen (ks. Kulmala & Fomina 2019, 100). Hänellä oli siis alun alkaenkin oma tavoitteensa osallistua hankkeeseen. Saman tyyppinen tilanne oli toisellakin nuorella, joka halusi tutkimukseen osallistumalla kehittää itseään ja päästä yli vaikeudesta keskustella tuntemattomien kanssa:

Poikaystäväni on armeijassa ja päätin käyttää tämän vuoden itseni kehittämiseen. Yritän osallistua moneen kaikkialla, olen monilla kursseillakin. Että olisi liikettä. Olen aika ujo ihminen ja minun on usein vaikea puhua tuntemattomien kanssa. Ajattelin että jos kokeilen tehdä haastatteluja, ehkä se helpottuu. (...) [Haastattelua tehdessäni] mietin, että mikä haastattelu tämäkin olisi, jos olen vaan hiljaa. Nämä kysymykset on kysyttävä joka tapauksessa... ja niin vain kokeilin ja kysyin.

Kun kanssatutkimusta ryhdytään tekemään organisaatiossa, on huomioitava myös tutkimukseen kanssatutkijoina osallistuvien asema kyseisessä organisaatiossa. Kanssatutkijoiden toimintaa ja ajattelua voivat suunnata esimerkiksi tietyn palvelun tai yksikön toimintakulttuuri sekä päämäärät. Kiitollisuus ja halu maksaa takaisin sai esimerkiksi jotkut kolmannella sektorilla toimivista Klubitaloista kanssatutkijoiksi rekrytoiduista mielenterveyskuntoutujista tarkastelemaan taloja myönteisessä valossa. Halu päästä tutkimuksen avulla kertomaan Klubitalojen tärkeydestä tuli esiin heidän kohdallaan jo rekrytointihaastatteluissa, jolloin ammattitutkijalle heräsi huoli siitä, että tämä lojaalisuus voisi heikentää heidän kykyään tunnistaa toisenlaisia kokemuksia. Tutkimushankkeen edetessä nämäkin kanssatutkijat tulivat kuitenkin yhä enemmän tietoisiksi omista esioletuksistaan ja osoittivat kiinnostusta myös toisenlaisia kokemuksia ja kriittisempiä näkökulmia kohtaan.

Kanssatutkimusasetelmien rakentaminen yhdessä: ammatti- ja kanssatutkijoiden tasavertaisuus tutkijoina ja tutkijan taidot

Osallistumiseen liittyvien motiivien ohella kiinnostukseen osallistua tutkimukseen liittyy myös pohdintaa siitä, mitä halutaan tutkia ja miksi. Myös kanssatutkijoilla on omat kiinnostuksen kohteensa ja halu tutkia kyseistä asiaa perustuen heidän henkilökohtaisiin pyrkimyksiinsä ja vahvuksiinsa. On tärkeä kartoittaa, mikä tuntuu tärkeältä ja merkitykselliseltä ja millaisia odotuksia kullakin on. Tämä jatkaa hankkeiden tavoitteiden määrittelyn prosessia, jonka perusteella tarkennetaan tutkimuksen tavoitetta ja fokuksia. Kanssatutkimuksen mielekkyys ja samalla myös haastavuus syntyy siitä, että tutkimuskysymyksiä ja menetelmällisiä ratkaisuja kehitellään vuoropuhelussa kanssatutkijoiden kanssa. Yhdessä ammattitutkijan kanssa he rakentavat yhteisiä tutkimusintressejä ja -kysymyksiä sekä ottavat esiin ammattitutkijalta näkymättömiin jääviä, oman viiteryhmänsä kannalta tärkeitä tarpeita. Näin kanssatutkijat voivat saada alusta alkaen vahvemman aseman sekä omistajuuden suhteessa tutkimusprosessiin. Tällöin he todennäköisemmin löytävät itselleen jonkin mielekkään oman projektin tai roolin sen sijaan, että he vain toteuttaisivat ammattitutkijan intresseistä motivoituja tehtäviä. Ammattitutkijan on helppo ymmärtää

tämä vaikkapa sellaisen asetelman kautta, jossa hän joutuisi toteuttamaan toisen suunnittelemaa tai toiselta kesken jäänyttä tutkimusta.

Kanssatutkijalla ei lähtökohtaisesti ole tutkijan koulutusta tai pitkää kokemusta tutkimustyöstä ja sen eri haasteista. Siksi tutkimusasetelmien rakentamisvaiheeseen liittyy olennaisesti kysymys kanssatutkijoiden tutkijan taidoista sekä koulutuksesta. Osaamista tarvitaan niin tutkimusprosessin keskeisistä periaatteista, tutkimuksen tekemisen tavoista kuin vertais- ja kanssatutkimuksen erityispiirteistä ja tutkimuseettisistä kysymyksistä (ks. esim. *Tutkimuseettinen sääntely ja kanssatutkimuksen arjen tilanteinen etiikka* -luku). Esimerkiksi ennen varsinaisia vertaishaastatteluja Merin kanssa työskennelleet kanssatutkijanuoret osallistuivat koulutukseen laadullisten haastatteluiden tekemisestä. Tällöin nuorilla oli mahdollisuus vielä ennen vertaishaastatteluja vaikuttaa myös haastattelujen sisältöihin ja muotoiluihin. Nuoret tekivät pilottihaastatteluja, minkä jälkeen tätä ensimmäistä haastattelukokemusta purettiin yhdessä läpi. Vasta tässä vaiheessa nuorilla heräisi kysymyksiä ja kommentteja haastattelurungon suhteen, sillä ”teoria on teoriaa ja käytäntö oli sitten toista”, kuten eräs nuori totesi. Paperilla kaikki tuntui loogiselta ja näytti helpolta, mutta haastattelukokemuksen myötä nuoret huomasivat, etteivät runko ja muotoilut kaikilta osin toimineet. Haastattelujen tekeminen ei myöskään ollut tuntunut helpolta, mikä näkyi myös siinä, että haastattelut olivat aika mekaanisia ja lyhyitä. Seuraavassa koulutuksessa keskityttiin entistä enemmän vuorovaikutuksellisiin kysymyksiin, kuten siihen, miten haastateltavan puhetta voi tukea. (Ks. myös Kulmala & Fomina 2019.)

Outi joutui puolestaan pohtimaan sitä, missä määrin kanssatutkijoina toimineille klubitalolaisille tarjottu koulutus ja joidenkin kanssatutkijoiden yliopisto-opinnoissa omaksuma käsitys tutkimuksen objektiivisuuden ihanteesta sai kanssatutkijat ottamaan välillä haastattelutilanteessa korotetustikin etäisyyttä omiin intresseihinsä ja tavoittelemaan mahdollisimman neutraalia lähtökohtaa. Tämän seurauksena kanssatutkijoiden omaa kokemusta ei juurikaan noussut haastattelutilanteessa esiin. Hekin keskittyivät käymään systemaattisesti läpi haastattelukysymyksiä.

Erityisesti kehitysvammaisten kanssa tehdyn tutkimuksen yhteydessä on viime vuosina käyty kriittistä keskustelua koskien kanssatutkijoiden kouluttamista akateemisen tutkimuksen tekemiseen. Olennainen kysymys on, miten kanssatutkijoista tulee tutkijoita, joilla on tarvittava osaaminen siten, että he samalla säilyttävät sen ainutlaatuisen ammattitutkijoilta puuttuvan näkökulman, joka heillä kehitysvammaisina henkilöinä on. Melanie Nind, Rohhss Chapman, Jane Seale ja Liz Tilley (2016) ovatkin korostaneet, että jos kanssatutkijan erilaisuutta suhteessa ammattitutkijaan arvostetaan paitsi puheissa myös teoissa, niin heistä ei pitäisi pyrkiä kouluttamaan tutkijan ”pikkuminää” (*mini-me*).

Toisaalta monia kanssatutkijoita myös motivoi mahdollisuus perehtyä tiettyyn asiaan tai aiheeseen. He haluavat edistää itselleen arvokkaaksi kokemiaan asioita ilman pyrkimystä oppia taitaviksi akateemisiksi tutkijoiksi. Toisaalta osa kanssatutkijoista saattaa hakeutua mukaan tutkimusprojektiin hyödyntämään sen koulutusmahdollisuuksia. Taustalla voi olla esimerkiksi toive työnsaantimahdollisuuksien parantumisesta. Kanssatutkijana toimiminen voi voimaannuttaa paitsi henkilökohtaisesti myös ammatillisesti. Esimerkiksi Merin kanssa tutkimusta tehneet nuoret pitivät tilaisuutta osallistua tutkimukseen mahdollisuutena kehittyä ja saada vuorovaikutustaitoja ja työelämävalmiuksia. He kokivat hyötyvänsä siitä, että saivat osallistumisestaan kansainväliseen tutkimushankkeeseen työtodistukset (myös Kilpatrick ym. 2007).

Kanssatutkimushankkeissa on mahdollista hyödyntää erilaisia olemassa olevia resursseja tutkimuksen teosta ja tutkimustaitojen oppimisesta. Esimerkiksi Inklusiivisen tutkimuksen verkostossa (Inclusive Research Network, IRN) toiminnan alussa tutkimustaitoja opeteltiin ennalta määrättyjen sisältöjen mukaan siten, että ammattitutkijat opettivat perusasioita liittyen tutkimusprosessin eri vaiheisiin ja erilaisia taitoja, mutta kokemuksen karttuessa kokeneet kanssatutkijat alkoivat opettaa uusia kanssatutkijoita. Verkosto on myös tuottanut omia oppimateriaaleja, jotka oppimisen lisäksi avaavat uusille ihmisille sitä, millaista tutkimustyö käytännössä on. Esimerkkinä tällaisesta on yhteistyössä toteutettu video koskien kenttätutkimuksen tekemistä.

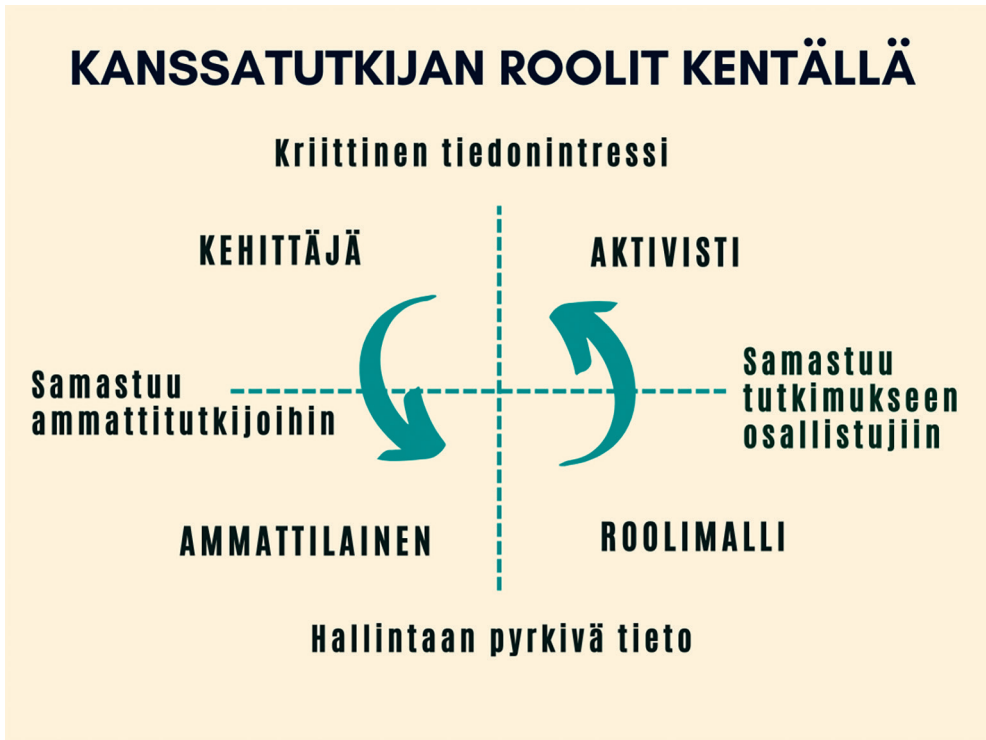
Monipaikkainen ja -ääninen tietäminen

Tässä alaluvussa keskitymme kirjan alussa esitetyn kanssatutkimuksellisen tutkimusprosessin neljänteen vaiheeseen eli tiedon tuottamiseen yhdessä. Pohdimme siis aineiston tuottamiseen, aineiston analyysiin ja siihen liittyvän kirjoitusprosessiin liittyviä kysymyksiä vertaisuuden, erilaisten asemien ja asemointien sekä moniäänisyyden näkökulmista.

Kanssatutkijan roolit kentällä

Parhaimmillaan kanssatutkijoiden osallistujien kanssa jakama yhteinen elämäkokemus luo ”vähemmän uhkaavaa toimintaympäristöä, jossa yhteisymmärrystä ja avoimuutta voidaan vaalia perustuen empatiaan ja jaettuihin käsityksiin asioista” (Kelly ym. 2017, 222, sit. Mubeen & Tokola 2021). Tällaista saumatonta vertaisuutta ei kuitenkaan tulisi olettaa myöskään aineiston tuottamisvaiheessa, sillä kentällä tapahtuvassa vuorovaikutuksessa risteävät lukuisat asemat, oletukset ja kommunikaatiotyylit.

Kokemustemme pohjalta olemme hahmotelleet kuvauksen kanssatutkijan neljästä erilaisesta roolista, jotka perustuvat kahden ulottuvuuden varaan (Kuvio 8). Näistä ulottuvuuksista ensimmäinen kuvaa intressiä (kriittinen tiedonintressi vs. hallintaan pyrkivä tieto) osallistua tutkimukseen ja toinen kanssatutkijan samastumista ammattitutkijoihin tai toisaalta tutkimuksen osallistujiin. Tarkoituksenamme on tällä tyypittelyllä avata keskustelua kanssatutkijoiden moninaisista kenttätutkimuksessa näkyviksi tulevista rooleista, joita kaaviossa hahmotamme olevan neljä erilaista (kehittäjä, aktivisti, ammattilainen, roolimalli). Emme väitä, että roolit voisi typistää yhteen kaavioon tai että näihin pääsisi kiinni vain kahta toiminnan ulottuvuutta tarkastelemalla. Kaaviossa olevat nuolet myös kuvaavat sitä, että rooleissa on kyse tilannesidonnaisesta asemoitumisesta. Käytännössä kanssatutkijoiden roolit rakentuvat jatkuvissa neuvotteluissa ammattitutkijoiden, kanssatutkijoiden sekä tutkimukseen osallistuvien tiedostettujen ja tiedostamattomien mielikuvien, motiivien ja niihin vaikuttavien kokemusten välillä. Vastaava tilannesidonnaisuus koskee ammattitutkijoiden rooleja kentällä ja tutkimuksen eri vaiheissa. Hekin vaihtavat ”hattua” tilanteesta toiseen ja tietty ketteryys erilaisten roolien suhteen on edellytys tutkimustyön onnistumiselle vaihtelevissa vuorovaikutustilanteissa.

Kuvio 8. Kanssatutkijan roolit kentällä.

Ensimmäinen tunnistamamme rooli on kehittäjä. Tässä roolissa toimiva kanssatutkija samastuu enemmän ammattitutkijoihin kuin viiteryhmäänsä ja on hakeutunut mukaan tutkimukseen, koska haluaa viedä eteenpäin tärkeinä pitämiään asioita ja uudistuksia. Tutkimus- ja kehittämisorientoitunut kanssatutkija on osaava ja taitava työssään. Ammattitutkijat voivat kokea hänen kanssaan työskentelyn mutkattomaksi ja sujuvaksi. Toisaalta kehittäjä voi ylenkatsoa tutkimukseen osallistujien muita kuin tutkimukseen liittyviä tarpeita. Erityisesti sensitiivisten aiheiden parissa toimittaessa kanssatutkijoihin voi ammattitutkijoiden taholta kohdistua toiveita siitä, että he puhuisivat osallistujien kieltä ja helpottaisivat tutkijoiden työtä kentällä. Kehittäjä ei välttämättä koe sillanrakentajan roolia kovin luontevaksi, vaan on kiinnostuneempi itse asiasta. Tällöin korostuu ammattitutkijan tehtävä tunnelman luojana ja turvallisen työskentelyn varmistajana.

Aktivistiakin motivoi tutkimuksen kautta avautuva mahdollisuus yhteiskunnalliseen muutokseen. Aktivistille on kuitenkin tärkeää asettua tutkittavien rinnalle ja säilyttää yhteys heihin, mikä voi edistää kritiikin ja muutosvaatimusten esiin nousemista. Aktivisti nostaa esiin ryhmänsä tarpeita ja voi olla tärkeä kumppani ammattitutkijalle esimerkiksi niissä tilanteissa, joissa tutkimuksen tuloksista viestitään ulos- ja ylöspäin. Toisaalta vahva halu vaikuttaa voi saada aktivistin ohittamaan hänen omien mielipiteidensä kanssa ristiriidassa olevia, esimerkiksi maltillisempia näkökulmia. Kriittisyys voi myös hidastaa tutkimuksen etenemistä. Oikeuksistaan tietoinen aktivisti voi laittaa ammattitutkijan lujille ja vaatia vankkoja perusteluja tutkimuksen eri vaiheissa tehtäviin päätöksiin. Ammattitutkijan onkin varattava riittävästi aikaa tutkimuksen

ehdoista neuvottelemiseen, jotta aktivisti tulee kuulluksi ja sitoutuu tutkimukseen ja sen tavoitteisiin.

Kanssatutkimuksessa hallintaan pyrkivää tiedonintressiä painottava ammattilainen voi olla vaikkapa henkilö, joka osallistuu tutkimukseen osana työtään. Hän on läsnä ei niinkään oman projektinsa vuoksi kuin ulkoa annetun roolin sisäistäneenä. Ammattitutkijoihin samastuva voi osoittautua myös marginaaliseksi kanssatutkijaksi, joka on tullut oman viiteryhmänsä ulosluokemaksi. Ammattilaisen vahvuus on siinä, että hän voi kyetä muita kanssatutkijoita paremmin toteuttamaan erityisen haastavia ja pitkäjänteisyyttä vaativia tutkimustehtäviä. Eettistä punnintaa joudutaan tekemään, jos ammattilainen käyttää asemaansa toimiakseen portinvartijana ammatti- ja kanssatutkijoiden ja muiden osallistujien, esimerkiksi haastateltavien, välillä. Tällaisiin neuvotteluihin on syytä varautua kaikissa kanssatutkimushankkeissa, sillä portinvartijoihin voi törmätä kenttätöiden eri vaiheissa. Portinvartijan roolissa voivat toimia sekä tutkimuksessa mukana olevat että siihen ulkoapäin vaikuttavat tahot.

Tutkimukseen roolimallina asemoituva puolestaan samastuu vahvasti tutkittaviin, mutta hänen motivaationsa toimia kanssatutkijana kumpuaa ensisijaisesti tässä asemassa saatavasta arvostuksesta ja mahdollisuudesta toimia välittäjänä ammattitutkijoiden ja osallistujien välillä. Roolimalli pyrkii ottamaan tutkimusta ja tilaa haltuun. Hän myös hakeutuu mielellään tehtäviin, joissa voi esiintyä ryhmänsä puolesta puhujana. Tästä lähtökohdasta hänellä on valmiudet edistää tutkimushankkeen etenemistä ja viiteryhmänsä osallistumista siihen, mutta toisaalta kanssatutkijan oman aseman liiallinen korostaminen voi tuottaa yksipuolista kuvausta tutkimuksen kohteesta. Se voi myös vääristää osallistujien käsitystä tutkimuksen tarkoituksesta ja pienentää heidän tilaansa osallistua tutkimukseen. Muut tutkimukseen osallistujat voivat ajatella, että heidän näkemyksensä eivät tule esille riittävästi, mikä syö motivaatiota tutkimukseen osallistumiselta.

Kanssatutkijoiden erilaisia kentällä ottamia rooleja tarkastellessa on tärkeä tiedostaa, että mikään niistä ei ole lähtökohtaisesti parempi tai toivottavampi tai sellainen, joita ammattitutkijan tulisi pyrkiä välttelemään. Kaikissa rooleissa on piirteitä, jotka vievät tutkimusta eteenpäin, mutta myös sellaista, mikä voi rakentua esteeksi luottamuksellisen ja toimivan tutkimuskumppanuuden kannalta. Ammattitutkijoilla on erityistä vastuuta huolehtia, että tutkimus toteutetaan eettisesti ja niin, ettei mukanaolosta koidu vahinkoa kanssatutkijoille tai osallistujille. Toisaalta on myös hyväksyttävä, että kenttätö ja siihen kuuluva inhimillinen vuorovaikutus on aika ajoittain sotkuista. Ammattitutkijoiden tavoin kanssatutkijoilla on omat tavoitteensa ja persoonallisuutensa, joiden kanssa navigoiminen kuuluu kanssatutkimuksen prosessiin.

Kanssatutkimuksellisen aineiston monipaikkainen tulkinta ja analyysi

Kanssatutkijuus jatkuu aineiston tulkinnessa ja analysoinnissa, osana tutkimusprosessia läpäisevää refleksiivistä prosessia, jota on jo käsitelty aiemmissa luvuissa. Analyysivaiheessa niin ammatti- kuin kanssatutkijat voivat omista lähtökohdistaan tunnistaa ja tulla tietoiseksi omista tutkimukseen osallistumiseen, sen aihepiiriin asemoitumiseen ja siten myös tulkintoihinsa vaikuttavista esioletuksistaan. On kuitenkin erilaisia käytäntöjä siinä, millaiset roolit ammattitutkijoilla ja kanssatutkijoilla on analyysin tekemisessä. Moniäänisyyden ja -näkökulmaisuu- den takaamiseksi ihanteellista on kanssatutkijoiden mahdollisimman laaja ja tasavertainen osallistu-

minen myös läpi analyysivaiheen. Käytännössä kuitenkin analyysivaihe on usein muodostunut tutkimusprosessissa kohdaksi, jossa akateemisten tutkijoiden vetovastuu korostuu. Tyypillinen esimerkki työn jakautumisesta on, että ammattitutkijat litteroivat ja tekevät aineiston alustavan analyysin esimerkiksi tunnistamalla relevantteja teemoja, jonka jälkeen kanssatutkijat kutsutaan mukaan analyysiprosessiin esimerkiksi valitsemaan akateemisten tutkijoiden muodostamista teemoista relevantteimmat.

Kanssatutkimusta tekeviä ammattitutkijoita onkin kritisoitu analyysiprosessin mystifioinnista. Siinä aineiston analysointi korotetaan tutkimusprosessissa vaiheeksi, joka edellyttää erityistä kyvykkyyttä ollen liian vaativaa kanssatutkijoille (esim. Seale ym. 2015). Tämä ajattelutapa on ristiriidassa tasaveroisuuden ihanteen kanssa ja voi estää löytämästä keinoja kehittää osallistuvia analyysimenetelmiä. Esimerkiksi ymmärrys analyysiprosessista lukemiseen ja kirjoittamiseen perustuvana aineiston käsittelynä voi muodostaa esteen ottaa mukaan kanssatutkijoita, joille lukeminen ja kirjoittaminen eivät ole luontevia tai mahdollisia työskentelytapoja.

Tällaisen mystiikan purkamiseen ja uusien työtapojen kehittämiseen on tartuttu erityisesti kehitysvammaisten kanssatutkijoiden kanssa toteutetuissa tutkimushankkeissa. Esimerkiksi Iso-Britanniassa toimiva, vammaistutkimusta tekevä Carlisle People First Research Team on toiminut niin, että kanssatutkijoiden tuottama aineisto on käyty läpi kuuntelemalla yhdessä haastattelunauhoitteet. Tutkimusryhmä on samalla kerännyt haastattelujen teemoja fläppitaululle, keskustellen avainaineisto-otteista sekä siitä, miten eri ihmiset tulkitsivat eri aineisto-otteita. Tutkimusryhmä on pyrkinyt tekemään analyysiprosessista mahdollisimman saavutettavan kehitysvammaisille tutkijoille. Ryhmä muun muassa käyttää apuna kuvia asioista, joista aineistossa puhutaan sekä kiinnittää huomiota siihen, että sanat, joita työskentelyssä käytetään ovat mahdollisimman ymmärrettäviä kaikille osallistujille. Ryhmä myös tuottaa tiivistelmiä analyysin tuloksista.

Islantilaisessa tutkimusryhmässä hyödynnettiin analyysiprosesseissa *Comic Strip Conversations* -menetelmää, jossa aineistossa ilmeneviä tilanteita, puhetta, tunteita ja ajatuksia kirjataan sarjakuvan ajatus- ja puhekupliin (ks. esim. Ahmed-Husain & Dunsmuir 2014). Myös Outi suunnittelee käyttävänsä tarinateatteria sekä psykodraamasta kehitetyn toiminnallisen ryhmätyön menetelmiä työpajoissa, joissa Klubitalojen jäsenten ja työntekijöiden kanssa käydään vuoropuhelua haastatteluaineiston analyysin raakatuloksista ja syvennetään näin niihin sisältyviä tuloksia. Samalla pohditaan mahdollisuuksia käynnistää paikallista kehittämistyötä tai kokeiluja dialogissa syntyneiden ideoiden ja oivallusten pohjalta, lähentyen näin toimintatutkimusta.

Fath Mubeen ja Nina Tokola (2021) ovat tutkimuksessaan huivia käyttävien musliminaisten kokemuksista suomalaisesta työelämästä pohtineet Mubeenin erityistä analyttistä tietoa, jota hänellä itsekkin huivia käyttävänä kanssatutkija-musliminaisena on. Kirjoittajat arvioivat, että vertaamalla haastattelijain naisten kokemuksia omiinsa Mubeen pääsi ammattitutkijaa syvällisemmin sisälle aineiston merkityksiin. Outin kanssatutkijoiden kanssa Klubitalojen jäsenten parissa tekemien haastattelujen analysointi kuitenkin osoitti, ettei kokemustiedon mukaan ottaminen analyysiin ole aina helppoa. Tutkijan on luotava siihen keinoja ja valmiuksia yhdessä kanssatutkijoiden kanssa. Outin hankkeessa Klubitaloissa koettua osallisuutta sekä talojen ulkopuolelle suuntautumista käsittelevien haastattelujen analysointiin luotiin kokemusohjautuva menetelmä. Sen ytimessä oli litterointivaiheen jälkeen käyty keskustelu siitä, mikä voisi olla itse

kunkin kanssatutkijan kannalta mielekäs ja uteliaisuutta herättävä näkökulma, jonka pohjalta jokainen voisi muotoilla analyysivaiheeseen oman, henkilökohtaisen tutkimuskysymyksensä. Tällöin yksi kanssatutkija päätyi esimerkiksi kysymään aineistolta, mikä saa haastateltavat kokemaan, että he kuuluvat Klubitaloon ja mistä tämä kuulumisen tunne tai kokemus voi syntyä. Hän koki aiheen merkitykselliseksi siksi, että perheettömänä, psyykkisen sairastumisen vuoksi työelämästä ulos pudonneena ihmisenä Klubitalo oli muodostunut hänelle arjessa tärkeäksi, kuulumisen ja turvallisuuden tunnetta luovaksi paikaksi. Toinen taas kiinnostui siitä, haluavatko haastateltavat saada aikaan jotain merkittävää Klubitalon ulkopuolella. Hänen kohdallaan opiskelu- ja työuraan liittyneet ponnistelut olivat toistuvasti valuneet hiekkään psyykkisen kunnan romahtamisen ja työkyvyttömyyseläkkeelle päättymisen vuoksi. Klubitalon kautta hän oli kuitenkin päässyt toteuttamaan itseään erilaisissa kehittämishankkeissa ja nyt kanssatutkimuksessa.

Itse analyysivaiheessa kanssatutkijat etsivät, aluksi Outin kanssa keskustellen, aineistosta oman kysymyksensä pohjalta toistuvia asioita ja antoivat näille tekstiosioille temaattisia nimiä kukin omalla tavallaan ja tahdillaan. Osa heistä nimesi osioita enemmän teknisesti, osalla taas nimeämiseen sisältyi jo tulkinnallisia, analyysin aineksiksi soveltuvia temaattisia aineksia. Kun tämä vaihe oli saatu valmiiksi, siirryttiin selkeämmin temaattiseen, kokemusohjautuneeseen yhteistulkintaan. Tällöin tavoitteena oli välttää haastateltavien kokemusten selittämistä tai psykologisointia ja sen sijaan paneutua niihin ydinkohtiin, joissa kiteytyy jotain kanssatutkijan näkökulmasta kiinnostavaa tai oleellista. Outi pyysi kanssatutkijaa sitten kertomaan, mitä ajatuksia tämä poimittu kohta herättää sekä millaisia hänen omaan kokemukseensa perustuvia tulkintoja siitä syntyy. Tästä käynnistyi dialogi, jossa Outi ja kanssatutkija toivat esiin kumpikin omia, joskus hyvinkin erilaisia tulkintoja, jotka Outi kirjasi työskentelyn edetessä muistiin.

Aineiston analysointia Outi jatkoi sekä parityöskentelynä kunkin kanssatutkijan kanssa että tutkimusryhmän viikkokokouksissa. Näin tuettiin kanssatutkijan itsenäistä analyysiä sekä rikastettiin siihen sisältyviä tulkintoja yhteisessä keskustelussa. Yhteisen analyysin aikana Outi ymmärsi, että kanssatutkijat tuovat analyysiin mukaan aivan tietynlaisen empatian. Hän havaitsi, että joissain tilanteissa kanssatutkijan on ammattilaista helpompaa asettua haastateltavan asemaan ja intuitiivisesti ymmärtää sekä tulkita hänen puhettaan, kokemuksiaan ja käsityksiään. Toisaalta myös aiempi tutkimus ja teoreettinen tieto tarjoavat keinoja hahmottaa esimerkiksi raskaita elämänvaiheita, ahdistuksia ja pelkoja kokeneiden ihmisten kokemusmaailmoja. Keskeistä oli kuitenkin se, miten kanssatutkijoiden ja haastateltavien välinen vertaisuus asettui sekä analyysia suuntaavaksi että prosessin edetessä muokkautuvaksi analyysin kohteeksi. Parhaimmillaan vuoropuhelu kanssatutkijan kokemusmaailman ja ammattitutkijan analyysiin tuomien teoreettisempien aineisten välillä voikin synnyttää uudenlaista tutkimukseen perustuvaa tietoa, joka rakentuu ja sijaitsee ikään kuin heidän välissään (Diver & Higgins 2014).

Yhdessä julkaisemisen ehdoista ja tavoista

Myös yhdessä julkaisemiseen liittyy neuvotteluja vertaisuudesta ja tutkijoiden roolista. Usein neuvottelut kiteytyvät keskusteluihin julkaisukanavista sekä esimerkiksi siitä, miten osallistuminen tutkimuksen eri vaiheisiin tehdään näkyväksi valmiissa tuotoksissa. Kanssatutkimuksen tavoitteena on, että kanssatutkijat osallistuvat julkaisemiseen kukin oman halukkuutensa,

mahdollisuuksiensa, kokemuksensa ja kyvykkyytensä mukaan. Kuitenkaan vapaaehtoisuuteen perustuva suostumus ei aina takaa yhdenvertaisia osallistumisen mahdollisuuksia. Esimerkiksi kielitaito tai se miten tottunut on ilmaisemaan ajatuksiaan kirjallisesti sekä monet muut kanssatutkijoista itsestään riippumattomat syyt voivat vaikuttaa siihen, miten julkaisemista on mahdollista yhdessä toteuttaa.

Tiina on ollut mukana turvapaikanhakijoiden arjen rajoja käsittelevässä tutkimuksessa, jossa yksi este kanssatutkijoiden pitkäjänteiselle sitoutumiselle oli se, että heiltä puuttui oleskelulupa. Tutkimukseen mukaan lähtiessään osallistujat eivät tieneet, miten kauan he tulisivat olemaan Suomessa. Hankkeessa toteutettuihin yksittäisiin kuljeskeluihin (Sotkasiira ym. 2021) pystyivät osallistumaan ne, jotka olivat maassa kuljeskelujen ajankohtana. Sen sijaan sitoutumista vaativa yhteistyö julkaisemisessa oli mahdollista vain heille, jotka olivat onnistuneet ainakin jossakin määrin vakiinnuttamaan oleskelunsa ja elämäntilanteensa. Tässä hankkeessa tultiin vastakkain myös jaksamisen rajojen kanssa. Sekä turvapaikanhakijoiden että heidän kanssaan työskentelevien aktivistien arki on kuormittavaa, mistä syystä Tiina koki, että häneltä ja muilta ammattitutkijoilta vaadittiin erityistä harkitsevaisuutta, jotta kanssatutkijoihin ei kohdisteta sellaisia odotuksia, joihin heillä ei ole voimavaroja vastata. Toisaalta ammattitutkijatkaan eivät ole haavoittumattomia ja joutuivat neuvottelemaan julkaisemisen vastuista ja rooleistaan myös oman jaksamisensa rajat huomioiden.

Toinen keskeinen julkaisemiseen liittyvä kysymys on, miten tasapainoilla osallistujien ja kanssatutkijoiden yksityisyydensuojan ja omistajuuden välillä. Kanssatutkijana näkyväksi ja julkisuuteen tulemisessa on koettu olevan sekä myönteisiä että kielteisiä puolia, jotka riippuvat tutkimuksen kontekstista ja osallistujien risteävistä asemoineista suhteessa yhteiskunnalliseen ja tilannesidonnaiseen valtaan. Kuten tämän luvussa *Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena* jo pohdittiin, on käytävä avointa keskustelua muun muassa siitä, kenen nimet kirjataan tekijöiksi ja ketkä pääsevät ääneen tutkimuksen tuloksista kerrottaessa eri tilaisuuksissa. Esimerkiksi Päivi Honkatukia, Tiina Rättilä & Jarmo Rinne (2021) ovat sopineet, että vain varsinaiseen kirjoittamiseen osallistuvien kanssatutkijoiden nimet mainitaan kirjoittajina ja heidän kuviaan käytetään hankkeen tiedotuksessa.

Aina ei kuitenkaan ole selvää, missä määrin kanssatutkijat voidaan tuoda julkisesti esiin. Kuten edellä mainitussa osallistumista ja osallisuutta käsittelevässä luvussa tuli ilmi, samaisessa *ALL-YOUTH* -hankkeessa on kokemuksia vaikeista päätöksistä, jolloin kanssatutkijoiden nimet ja kuvat on jätetty pois kokonaan pois eettisistä syistä heidän yksityisyytensä suojaamiseksi. Koska kanssatutkijoiden erilaiset elämäntilanteet aiheuttavat erilaista ja eriasteista haavoittuvuutta, jota julkisuus voi lisätä, ei ole olemassa yleispätevää ohjetta esimerkiksi kanssatutkijoiden nimien julkaisemisesta. Sensitiivisten aiheiden parissa tehtävässä tutkimuksessa on erityisen tärkeää pohdita julkisuuden merkityksiä. Varsinkaan tutkimusmaailmaa tuntemattomalle kanssatutkijalle ei aina ole lähtökohtaisesti selvää, millaisia vaikutuksia tutkimukseen osallistumisella voi heille olla. Oman nimen näkyminen verkkojulkaisuissa voi antaa maailmanlaajuisesti tietoa vaikkapa henkilön asuinpaikasta tai elämäntilanteesta, mikä voi joissakin tilanteissa olla vaaraksi jopa oman tai perheen turvallisuudelle. Toisaalta tutkijankin voi olla vaikea huomata näitä vaikutuksia varsinkin, jos hänellä ei ole henkilökohtaista kokemusta tutkimuksen aihepiiristä. Siksi asia on käytävä huolellisesti läpi kaikkien osallisten kanssa.

Julkaisemiseen vaikuttaa sekin, että kansatutkijoilla ei välttämättä ole aiempaa kokemusta kirjoittamisesta tai tutkimustiedon raportoinnista, eikä sitä voida heiltä myöskään edellyttää. Toisaalta heillä voi olla sellaisia taitoja ja kyvykkyyttä, joka ei tule näkyväksi kirjoittamalla perinteisissä tutkimusartikkeleissa. Tiinan turvapaikanhakijoita koskevassa hankkeessa julkaisemiseen on turvapaikanhakijoista eniten osallistunut taiteellisesti lahjakas henkilö, jonka piirrokset ja maalaukset kertovat työn alla olevassa kirjassa oman koskettavan tarinansa tutkijoiden ja aktivistien kirjoittamien tekstien rinnalla.

Osallistumisen reunaehtojen huomioimiseen yhteisessä julkaisutoiminnassa on olemassa erilaisia vaihtoehtoja. Yksi tyypillisimmistä on se, että hankkeissa julkaistaan erilaisia tuotoksia eri yleisöille. Tavanomaisesti kansatutkijat osallistuvat varsinkin yleistajuisten ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen tähtäävien raporttien ja julkaisujen kirjoittamiseen, kun taas ammattitutkijat vastaavat akateemiselle yleisölle suunnatuista julkaisuista, kuten tutkimusartikkeleista vertaisarvioituissa lehdissä. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat taas esimerkiksi ammattilehdissä julkaistut ja muut suurelle yleisölle suunnatut tekstit sekä tuotokset erilaisilla sähköisen julkaisemisen kanavilla (blogitekstit, videot, podcastit). Tämä toimintatapa ei juurikaan kyseenalaista akateemisen julkaisemisen käytäntöjä, vaan pikemminkin laajentaa niitä. Vaihtelevien akateemisia tiedejulkaisuja nopeampien ja hinnoiltaan saavutettavampien julkaisukanavien käyttö tuo tutkimuksen tulokset useampien ulottuville. Niiden avulla voidaan tuoda esiin tutkimukseen osallistujien ja kansatutkijoiden kokemuksia ja täten tuottaa uusia näkökulmia yhteiskunnalliseen keskusteluun. Monipuolisten julkaisukanavien hyödyntäminen myös helpottaa, nopeuttaa ja lisää tutkimustulosten käyttöönottoa kehittämistyössä ja esimerkiksi kuntoutuksessa (Esmail, Moore & Rein 2015).

Julkaisukanavien eriyttämiselle on kuitenkin myös vaihtoehtoja. Yksi vaihtoehto on muokata akateemisen julkaisemisen perinteitä toimimalla niin, että kansatutkijat osallistuvat tieteellisten tekstien kirjoittamiseen yhdessä tutkijoiden kanssa. Erilaisilla kirjoitustyyliin liittyvillä ratkaisuilla, kuten kirjoittamalla me-muodossa tai käyttämällä vuorotellen minä- ja me-muotoa on tehty näkyväksi kirjoittajien eri näkökulmia. Myös käyttämällä erilaisia kirjasintyyppäjä eri positioista käsin kirjoittavien kirjoittajien teksteissä tai suoria lainauksia kansatutkijoilta on korostettu yhteistyötä ja muiden kuin ammattitutkijoiden panosta kirjoittamiseen.

Hyvä esimerkki erilaisia näkemyksiä yhdistelevästä työskentelyotteesta on feministisen teorian pohjalta toteutettu, vastavuoroiseen etnografiaan perustunut tutkimus, jonka julkaisussa siihen osallistuneet seurakuntien naistyöntekijät saivat kukin oman elämäkokemuksensa ja äänensä kuuluviin vuoropuheluun ja monitulkintaisuuteen perustuvan kirjoitustavan ansiosta (Lawless 1993). Ammattitutkijan ja kansatutkijan tutkimuspolut voidaan myös esittää rinnakkaisina tarinoina, kuten esimerkiksi Mubeen ja Tokola (2021) ovat tehneet. Parhaimmillaan kirjoittajien erilaisten asemien näkyväksi tekeminen voi toimia keinona tutkimusprosessissa läsnä olevan moniäänisyyden ja moninäkökulmaisuuuden säilyttämiseen. Näin on esimerkiksi Eygló Ebba Hreinsdóttirin ja Gudrún Stefánsdóttirin (2010) tutkimusartikkelissa, jossa he raportoivat elämähistoriallisen kansatutkimushankkeen tutkimustuloksia. Artikkelissa vuorottelevat erillisissä alaluvuissa Ebban ja Gudrúnin kertomukset elämästä kehitysvammalaitoksessa, jossa he olivat tavanneet toisensa nuorina tyttöinä 1970-luvulla Ebban asuessa laitoksessa ja Gudrúnin ollessa siellä kesätöissä. Vaikka kirjoittajien tarinat kulkevat erillään artikkelissa, näiden kautta

muotoutuu myös kertomus yhteisestä muistelutyöstä ja miten tästä alkaa muotoutua uudenlainen, jaettu tarina, historia. Artikkelista käy ilmi, että molempien muistoja on sävyttänyt häpeä ja syyllisyys: Ebballa tämä on liittynyt kehitysvammaisuuteen liittyvään leimaan, Gudrúnilla taas hänen rooliinsa osana laitosjärjestelmää. Muistelutyön myötä ja artikkelin tarinoissa rakentuukin kertomus, jossa katse kääntyy laitosjärjestelmään elämänsä ja kokemusten rakentajana. Vaikka muistelutyö oli ollut Ebballe vaikeaa ja nostanut pintaan surun ja vihan tunteita, tutkimuksen aikana kertomukset alkoivat muuttua yksityiskohtaisemmiksi ja monisävyisemmiksi, tuoden pintaan myös hyviä kokemuksia ja ilon hetkiä. Ebballe tutkimus mahdollisti kertoa itsensä uhrin sijansa aktiivisena toimijana – selviytyjänä ja vastaan kamppailijana. Hän kuvaa kokemustaan seuraavalla tavalla (emt. 108):

Elämänhistoriatutkimuksen kautta olen oppinut paljon itsestäni ja olen eri ihminen nyt. Ihmiset kaikkialla maailmassa elävät laitoksissa, kuten minä, niin Englannissa kuin jopa Japanissa. Minä tiedän, että se ei ole oma syyni, että jouduin laitokseen. Hallinto on tehnyt päätöksen lukita ihmisiä laitoksiin. Minusta tuntuu, että viimein saan sanoa, mitä tunnen.

Mahdollisuuden raportoida yhteistä tutkimusprosessia tarjoavat myös tieteelliset lehdet, joissa voi tekstin lisäksi julkaista myös kuvituksia. Yksi esimerkki on Ruth Garbuttin, Jo Tattersallin ja Rachel Boycott-Garnettin (2009) artikkeli, jossa he kertovat paitsi sanoin myös kuvin kehitysvammaisten ihmisten seksuaalisuutta käsittelevän tutkimuksensa tuloksista. Toinen esimerkki on Dan Goodleyn ja Michele Mooren (2000) inklusiivisuutta vammaistutkimuksessa käsittelevä artikkeli, johon on sisällytetty erillinen sarjakuvan keinoin tutkimuksesta kertova osio. Molemmat esimerkit tekevät näkyväksi julkaisemiseen osallistumisen ehdoista käytäviä neuvottelua ja ohjaavat pohtimaan, kenen on mahdollista hyödyntää tutkimuksen tuloksia. Joissakin julkaisuissa tekstiin voi yhdistää myös ääntä ja liikkuvaa kuvaa. Muutamissa julkaisuissa koko tuotoksen voi esittää videon muodossa, mikä mahdollistaa uudenlaisia toimintatapoja tuotosten suunnittelussa, tuottamisessa ja niiden saataville asettamisessa. Tämänkaltaiset julkaisukanavat tarjoavat osallistumisen mahdollisuuksia myös niille, joille kirjoittaminen on vaikeaa tai joille se ei tunnu luontevalta.

Vaihtoehtona on myös edetä pois päin kirjallisia tutkimustuotoksia arvostavasta ajattelutavasta kohtaamisen ja erilaisten, esimerkiksi audiovisuaalisiin tuotoksiin sekä tieteen ja taiteen tai tieteen ja kansalaistoiminnan menetelmiä yhdistävien, prosessien suuntaan (ks. *Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat* -luku). Yhteisellä toiminnalla voi olla monia myönteisiä vaikutuksia siihen osallistuville kanssatutkijoille. Esimerkiksi Tiina Rättilä ja Päivi Honkatukia (2021, 17) ovat todenneet, että heidän hankkeeseensa osallistuneille nuorille ”tarinoiden ja kokemusten esittäminen paitsi tuottaa uudenlaista tutkimustietoa nuorten elämästä, onnistuessaan se myös vahvistaa osallisuuden ja kuulumisen tunteita”. Esimerkki luovien ja taideperustaisten menetelmien käytöstä tutkimusjulkaisemisessa on Mervi Kaukon (2021) tutkimusyhteistyö pakolaistaustaisten lasten kanssa, joka on synnyttänyt satukirjan sekä animoidun lyhytelokuvan *Ali and the Long Journey to Australia*. Artikkelissaan Kaukko kuvaa sitä, miten yhden tutkimukseen osallistuneen lapsen monisäikeinen omaelämäkerrallinen tarina sekä pettymys siitä, ettei sitä kuulisi tutkijan lisäksi kukaan muu käynnistivät tutkimusprosessin, jossa aikuiset ja lapset yhdessä rakensivat tarinan, josta kirja ja elokuva kertovat.

Tutkimustuloksista voi kertoa myös musiikin tai sarjakuvan keinoin ja yhteistyötä voidaan viritellä myös taiteen kentältä tutkijoihin päin. Esimerkiksi *ALL-YOUTH* -tutkimushankkeen tutkijat kutsuttiin mukaan Selviytyjät-teatteriesityksen suunnitteluun, jotta he toisivat käsikirjoitukseen musliminaisten parissa tehtyyn tutkimukseen perustuvia näkökulmia. Teatteriyhteistyö tarjosi poikkeuksellisen mahdollisuuden tutkimustulosten julkaisemiseen ja levittämiseen laajalle yleisölle (Mubeen & Tokola 2020, 111).

Julkaisemisessakin korostuu kansatutkimuksen prosessiluonne ja läpi hankkeen jatkuva pohdinta siitä, ketä varten tutkimusta tehdään. Jos kansatutkimuksen tuloksia tuodaan jo tutkimusprosessin aikana tutkimukseen osallistuville paitsi tiedoksi myös pohdittavaksi, rakentuu mahdollisuus palauttaa heidän tutkimukseen antamansa tieto heidän käyttöönsä. Esimerkiksi Klubitaloissa tehdyssä yhteistutkimuksessa kokemusohjautuneen analyysin raakatuloksia tuotiin dialogisiin työpajoihin, joihin kutsuttiin osallistujiksi Klubitalojen jäseniä ja työntekijöitä. Samalla heille tarjoutui mahdollisuus käynnistää tuloksiin sekä niiden pohjalta käytyyn dialogiin perustuvia pienimuotoisia kokeiluja tai muuta käytäntöjen kehittämistä, jota kansatutkimushanke myös osaltaan tarjoutui tukemaan sekä edistämään. Yhteinen julkaiseminen rakentaa siltää siihen, että kansatutkimuksessa tuotettu tieto jalkautuu myös niihin yhteisöihin, joissa sitä on toteutettu. Se myös edesauttaa kansatutkijoiden omien projektien ja polkujen toteutumista, josta oli puhe kirjan kahdessa edeltävässä luvussa.

Onnistuminen yhteisjulkaisemisessa haastaa ammattitutkijaa kyseenalaistamaan oman tutkimusalan julkaisemiseen ja kirjoittamiseen liittyviä perusoletuksia sekä avaamaan myös niissä kansatutkijoille vaikuttamisen paikkoja. Yhteiskirjoittaminen ja yhdessä julkaiseminen edellyttävät enemmän kuin vain yleisluonteista kutsua osallistumiseen tai kommentin tai täydentävän näkökulman pyytämistä kansatutkijalta ilman mahdollisuutta toisenlaisen tulkinnan esittämiseen. Päälle liimatun osallistumisen sijasta kyse on valtuuksien antamisesta ja vallan jakamisesta, kansatutkijoiden kutsumisesta muotoilemaan tekstiä, sen sisältöä ja tarkoitusta jo suunnitteluvaiheessa sekä mahdollisuutta osallistua myös sen lukijakuntaan liittyvien ratkaisujen tekemiseen. Yhteiskirjoittaminen tarkoittaa siis myös kirjoittamisen tavoitteiden uudelleen määrittelyä erilaisista tarpeista ja eri lukijakunnista lähtien tavoilla, joita ei ole etukäteen lyöty lukkoon tai joita kukaan ei edes aiemmin ole tunnistanut.

Vertaisuuden kysymykset tutkimuksen punaisena lankana

Olemme tässä luvussa keskustelleet vertaisuudesta kansatutkimuksessa. Samalla kun vertaisuus on kansatutkimuksen keskiössä – ajatuksena siitä, että kansatutkimuksen erityisyys on tavassa, jolla tietoa tuotetaan vertaisina vertaisista – voi tämä myös jäädä tutkimuksen taustalle jääväksi itsestäänselvyydeksi. Tällöin nojaututaan oletukseen, että tottahan vertaisuus toteutuu tutkimusprosessissa, koska tutkimusta tekevät kansatutkijat ovat tutkimukseen osallistujien vertaisia. Omissa tutkimuksissamme olemme kuitenkin todenneet vertaisuuden kysymyksen monimutkaisuuden ja sitkeyden: vertaisuus saattaakin problematisoitua tutkimusprosessin eri vaiheissa, hieman eri tavoin. Yksinkertaistetusti kyse on esimerkiksi siitä, että tutkimuksen kulun aikana päädytään yhä uudelleen pohtimaan sitä, kenen äänellä tutkimus nyt puhuu, ke-

nen motiivit, tavoitteet ja ideat ohjaavat tutkimuksen suuntaa, tutkijoiden katsetta, analysoijan silmää ja tietokoneen näppäimillä kulkevia sormia.

Olemme edellä jäsentäneet vertaisuuden pohdintaa tutkimusprosessin mukaisesti, liikkuen tutkimuskumppanuuden neuvotteluista kenttätöyöhön ja aineistontuotantoon, tästä analyysiprosessin kautta kirjoittamiseen ja lopulta julkaisemiseen. Vaikka päädyimme kirjoittamaan näin, keskustelimme lukua kirjoittaessamme myös siitä, miten keinotekoinen tällainen jako on. Käytännössä tutkimusprosessin eri vaiheet usein limittyvät toisiinsa, eivätkä eri vaiheissa esiin nousevat kysymykset välttämättä ratkea lopullisesti. Ne saattavat ponnahtaa uudelleen pinnalle myöhemmin tutkimusta tehtäessä. Myös vertaisuuden ja tutkimuksessa rakentuvat erilaiset suhteet näemme juuri tällaisina kysymyksinä ja pohdintoina, jotka kulkevat tutkimuksen teossa mukana tutkimusaiheen ja -kysymysten asettamisesta aina tutkimustulosten jalkauttamiseen saakka.

Edellä olemme keskustelleet sellaisista tutkimuksen kulun kohdista tai hetkistä, joissa tulemme erityisen tietoisiksi vertaisuuden ja asemoitumisen kysymyksistä. Ratkaisujen tarjoamisen sijaan olemme pyrkineet tekstillämme herättelemään ja herkistämään vertaisuuden kysymyksen moniulotteisuudelle. Nähdäksemme tutkimuksen jokaisessa vaiheessa voi olla tarpeen pysähtyä pohtimaan vertaisuutta ja esittää tätä koskevia kysymyksiä. Kuka lähtee mukaan tutkimukseen ja miksi? Miten kanssatutkija asemoituu suhteessa tutkimukseen osallistujiin – keitä kanssatutkija oikein edustaa? Miten kanssatutkijan asema tutkittavassa yhteisössä mahdollisesti vaikuttaa tehtäessä kenttätöitä, analysoitaessa aineistoa sekä lähdetäessä julkaisemaan ja vaikuttamaan tutkimuksella? Entä mikä on ammattitutkijan paikka tässä kaikessa – miten vertaisuuden monimutkaisuus mahdollisesti heijastuu ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden välisiin suhteisiin ja asemiin tutkimusta toteutettaessa?

Tämänkaltaisten kysymysten kautta on mahdollista purkaa vertaisuuden itsestäänselvyyttä ja herkistyä erilaisille asemoitumisille ja suhteille kanssatutkimuksessa, ja näiden merkitykselle tiedon tuottamisessa. Kysymällä vertaisuudesta kysymyksiä, joihin ei välttämättä ole yksiselitteisiä vastauksia, vertaisuutta ja erilaista asemoitumista voidaan pitää silmällä tutkimuksen kulussa. Tällöin siitä voidaan myös neuvotella. Esimerkiksi aineistoa analysoitaessa voidaan pysähtyä pohtimaan eroja siinä, miten kukin aineistoa lukee, minkä tunnistaa siellä mielenkiintoisena. Näiden kysymysten kautta voidaan ehkä myös avoimemmin keskustella erilaisista intresseistä ja voima- varoista, joita tutkimusryhmässä on. Tällaisin keinoin voidaan tutkimusryhmän sisäisiä eroja ja moniäänisyyttä pitää näkyvillä ja vaalia tutkimuksen teossa.